

„GÓLYAÁVATÁS” RÍTUSOK A GYERMEKKOR ÉS A KAMASZLÉT HATÁRÁN

Bár a középiskolás korosztály küszöbeseményeinek, beavatási (gólyabál) és eltávolítási (ballagás, bolondballagás) rítusainak vizsgálatát tekintve a tudománynak még jelentős adósságai vannak, napjainkban egyre több olyan tanulmány lát napvilágot melyben a szerzők felismerik a diákélet kutatásának fontosságát, folytonossági tényezőket vélnek felfedezni benne, és nem félnek az avatási szertartásokat *átmeneti rítusként* elemezni¹.

A mai magyarországi diákhagyományok egyik legjobban kutatott területe a Selmeci Akadémián és annak utódintézményeiben (Sopron, Miskolc, Dunaújváros) élő, német hatást mutató *balekkeresztelő/balekavató*. Sík Lajos már az 1980-as években több publikációt szentelt a selmecebányai főiskola avatási szokásainak (Sík 1984, 1985, 1988).² A kétezres évek elején Márfa Molnár László (2001) és Méri Edina (2004a, 2004b) az antropológia módszereivel, átmeneti rítusként értelmezte a soproni diákélet ünnepeit. Dienes Beáta (2007) a miskolci gépészek körében végzett hasonló kutatásokat. A fiatal sportolók (szegedi vízilabdások) beavatási próbáiról, a liminalitás szimbólumairól Mód László írt hiánypótló tanulmányt 1999-ben.

Jelen sorok szerzője a csongrádi Batsányi János Gimnázium és Szakközépiskola³ elmúlt, közel húsz évének (1991-2009) gólyaavatait vizsgálta meg videofelvételek, fényképek, iskolaújsági beszámolók⁴, szűrőpróbaszerűen kiosztott (nem reprezentatív) kérdőívek⁵ és interjúk segítségével. Az elkészült leíró

¹ *Rites de passage*: Elsőként a tudományban Arnold van Gennepe által (1909) használt fogalom, elfogadott magyar fordítása: átmeneti rítusok. Olyan rítusok, melyek a *hely*, az *állapot*, a *társadalmi pozíció* és a *kor* változásaival járnak együtt, mint a születés, házasság, temetkezés rítusai, elsőáldozás, cserkészavatás stb. V.ö. van Gennepe 2007.

² „Selmeci hagyományok: Ez a fogalom magába foglal minden olyan szokást, szimbólumot, tudásanyagot, ami sajátossá teszi a selmecebányai akadémiának utódintézményeiben tanuló diákok életét.” Dienes 2007. 66.

³ Batsányi János Gimnázium és Szakközépiskola, a Csongrádi Oktatási Központ Tagintézménye. Továbbiakban: BJK.

⁴ A BJK volt és jelenlegi diákújságjai: Parafantológia (1995-1999), Élesztő (2004), Aula (2009-).

⁵ A 31 kérdőív az egyik másodéves szakközépiskolai osztályban került kiosztásra. A feltett kérdések a következők voltak:

1. Szerinted miért *gólyákat* avatnak, miért pont így és nem másként hívják az elsősöket?
2. Szerinted miért van szükség gólyaavatásra? Mi a lényege? Mi a véleményed róla?
3. Hogyan élted meg a saját gólyaavatásodat, milyen emlékeket ébreszt benned? (mi maradt meg benned emlékként a legjobban?)
4. Féltél tőle vagy vártad az avatást? Miért?
5. Milyennek érezted a feladatokat, a körülményeket? Milyen volt a harmadikosok viselkedése?
6. Tudsz-e arról hogy más iskolákban hogyan zajlanak ezek az avatások?
7. Mennyiben volt más a megítélésed, a mindennapjaid a gimiben az avatás előtt és után? Történt valamilyen változás?
8. Írtál-e az avatás után blogot, naplőbejegyzést, tettél-e fel képeket vagy videót az avatásról az internetre? Miért?

jellegű elemzés célja a gólyabál szerkezetének felvázolása, átmeneti rítusként való megközelítése vagyis a *liminalitas* és *communitas* jegyeinek kimutatása.

A középiskolai gólyaavatások összehasonlító vizsgálatát jelentősen megkönnyítik az internetre egyre nagyobb számban felkerülő video-részletek, blogok, közösségi portálokra és iskolai honlapokra feltöltött fényképek, beszámolók, botrányba fulladt avatások sajtóban megjelenő részletei, ám ezeknek a forrásoknak az elemzése túlmutat tanulmányunk keretein.

Kik azok a gólyák?

Az általános iskola elvégzése után középiskolai képzésbe kerülő nebulók megnevezése országos szinten igen változatos lehet: *balek*, *porosfűlű*, *süvölvény*, *suttyó*, *tótumfa*, *daru*, *róka*, *zöldcsőrű*, *zöldfűlű*, *dió*, stb. (Gyárfás - Kecskés 2007. 12.)) Csongrádon a legelterjedtebb, „gólya” megnevezést használják.

A Batsányi János Gimnáziumban kiosztott kérdőívek azt mutatják, hogy a diákok többsége automatikusan használja és nem gondolkodik el a szó eredetén. A 31 válasz közül 8 tartalmazta valamilyen formában, hogy a gólyák: *tudatlanok és újoncok, a gólyák is „jönnek” majd mennek. Ahogy „bepültek” iskolánkba, 4 év múlva „ki is repülnek”* (15 éves, nő). *Mert költöző madarokról neveztek el, és ez jelképezi, hogy másik iskolába mennek és új környezetbe. (pl. kisebbek -ötödikesek-fecskék, gólyák)* (16 éves, nő). A megkérdezett másodévesek többsége egyszerű „nem tudom”-mal felelt, vagy alternatív gondolat kísérletekbe bocsátkozott: *Mert a gólya nagy madár és hogy az elsősökből is nagyobbak lesznek.* (17 éves, férfi), *Talán azért, mert a kis gólyák még nagyon esetlenek, ugyanúgy mint az új diákok.* (15 éves, nő). *Szerintem azért avatnak gólyákat és nem máshogy hívják, mert ez nagyon régi szokás. Valaki elkezdte és így utána nem szakították meg a hagyományokat.* (15 éves, nő).

Mivel az avatás előtti és utáni állapotra vonatkozó különös megnevezésről nincs tudomásunk, a „gólya-lét” időtartamának pontos meghatározása változó, bizonytalan. Az 1990-es években a gólyaavatás valószínűleg még a *gólyává válás*⁶ előfeltétele volt. Az 1992-es gólyabálon az ifjoncok nagy büszkeséggel énekeltek: *„most már mi is gólyák vagyunk!”*. Az elmúlt egy-másfél évtizedben ez a gondolkodási séma megfordult, a hangsúly inkább az *avatás előtti és alatti* állapotra helyeződött. A gólyabált követően jóval kevesebb alkalommal, bár a tanév teljes időtartama alatt használják az elsősökre a „gólya” megnevezést.⁷

Az avatások szervezője és lebonyolítója a mindenkor 11. (harmadik) évfolyam. Feladatuk nem feltétlenül korlátozódik a gólyabál időtartamára, hisz a spontán, bemelegítő „akciók” már az avatás előtti hetekben elkezdődnek. A harmadévesek az óráközi szünetekben *megjelölik* az új diákokat: véletlenszerűen „megtámadják” és kirúszozzák az arcukat, nyakukba színes *gólyatáblát*⁸

9. Vannak-e már ötleteid, hogy milyen feladatokat akarsz megvalósítani ha majd Ti rendezhetitek a gólyavatást? És ha igen, mik ezek? Miért?

⁶ A *gólya* tehát a gimnázium „elismert”, „felavatott”, „befogadott” első osztályával volt egyenlő!

⁷ Dienes Beáta a miskolci főiskolásokkal kapcsolatban írja le, hogy a hallgatók egyetemen belüli státuszváltozása többlépcsős: a beiratkozástól a balekavatásig *pogányok*, az avatást követően *balekok*, majd a harmadéves szigorlatok teljesítése után kiérdeklük a *firma* nevet. (A séma a már említett Selmei Akadémiából ered). Dienes 2007. 65.

⁸ A *gólyatáblát* a harmadikosok készítik, a rajz és a felirat évről évre változó. Többnyire kerepelő vagy akasztott/mankós, máglyán égő gólyát ábrázol, a sorok a harmadik évfolyamot dicsérik („A 11/A alázatos szolgálja vagyok!” „Imádom a 11/B-t”) vagy a gólya-létet tudatosítják („Gólya vagyok, nem túrista!”).

akasztanak. Az iskola vadászterületté válik: a harmadévesek véletlenszerűen ejtik foglyul áldozataikat és az aulában *széken úszásra*, léggitározásra, ugrálásra, éneklésre bírják rá az avatás előtt álló kilencedikeseket.⁹A folyosón felügyelő tanárok vigyáznak arra, hogy ne történjenek visszaélések.¹⁰Mindeközben természetesen burjánzik az avatásra felkészítő, megfélemlítő retorika: *azt hallottam nagyon meg lesztek szívatva! Nagyon durva szokott ám lenni a gólyabál!* stb.

A 11. évfolyam ezekben a hetekben állítja össze a *feketelistát*. Erre a listára azok a gólyák kerülnek fel, akiket már középiskolába kerülésük előtt megelőzött a hírük (barátaik, rokonaik vannak a felsősök között, kocsmában, diszkóban lettek idejekorán „népszerűek” stb.) visszabeszélnék vagy megtagadják a feladatok teljesítését. A feketelistások közül választják ki a gólyakirályt és gólyakirálynőt, az avatáson pedig jó eséllyel számíthatnak a nyilvános szereplésre.

A gólyaavatás helyszíne és körülményei

A napjainkban ismert gólyabál alapformája az 1980-as évek végén alakult ki a Batsányi Gimnáziumban. Korábban a harmadévesek nem ügyességi feladatok elé állították, hanem patronálták az elsőéveseket: ismerkedő bulit szerveztek nekik, szakkörökre hívták őket, vagyis segítettek az eligazodást a gimnáziumi életben.¹¹

Az osztályok napjainkban a diákönkormányzaton (DÖK) keresztül tartják a kapcsolatot, együtt találják ki a forgatókönyvet és a feladatokat. A helyszín 1992 óta az iskola *udvara*. Korábban az intézmény *aulájában* tartották a jó hangulatú vetélkedőket, ahol a nézők háromemeletnyi magasságban követhették nyomon az események. 2008-ban már az új *tornateremben* avatták az elsőöket, de 2009-re ismét visszatértek a régi, jól bevált helyszínhez. A gólyabálon hagyomány szerint olyan feladatok is előfordulnak, amit az elsőöknél az *utcán* kell megoldaniuk a járókelők segítségével.

Az iskola udvarán, a kapuval szemben állítják fel a színpadot, ami az 1990-es évek második felében még egy teherautó platója volt, és kétágú létrával lehetett feljutni a tetejére. Közvetlenül a színpad előtt helyezkednek el a gólyák, körülöttük félkör alakban a közönség. A nézők többnyire a gimnázium diákjai és tanárai, az avatandók barátai (családtagok szinte soha), a város szakközépiskolás (faipari, mezőgazdasági) diákjai. A zenéről,¹²hangosításról és az avatás „hivatalos” videofelvételéről az intézmény stúdiója (Multi Média Batsányi) gondoskodik, a felvételeket később megőrzik és archiválják¹³. Napjainkban már a közönségből is többen kézi videokamerával, digitális fényképezőgéppel, mobiltelefonnal örökítik meg az eseményt.

Az avatás időpontja minden évben változik, általában egy október eleji, hétköznapi délutánt tűznek ki rá. A dátumot az osztályfőnökök kihirdetik, a hír szájról-szájra jár, a meghívó az aktuális iskolaújságban is megjelenik.

A gólyaavatás háttere és megítélése

⁹ E sorok írójának is eleven emléke maradt az első, gimnáziumban eltöltött hónap, amikor a szünetek java részét –sorstársaival együtt- a mosdókban bujkálva töltötte.

¹⁰ Voltak olyan évek is az iskola történetében, amikor egy incidens miatt megtiltották az ilyen „megelőlegezett” avatásokat.

¹¹ Baricsné Kapus Éva tanárnő szíves közlése, melyet ezúton is köszönök!

¹² A gólyabál idejére felállított hangszórókból megállás nélkül szólnak a fiatalság aktuális, divatos slágerei, így fokozzák az esemény karnevál-jellegét.

¹³ Molnár Attila segítségét a videofelvételek beszerzésében ezúton is köszönöm!

A gólyabál technikai felügyelete és a forgatókönyv jóváhagyása a mindenkori *ifjúsági referens* feladata: ő az, aki összefogja a 11. évfolyamot, segíti a szervezési munkákat, tanácsokat és ötleteket ad a megvalósításhoz. A harmadévesek közül kiválaszt két jól beszélő, talpraesett *műsorvezetőt*, a többi diák szervező a gólyabál ideje alatt segédkezik a *gólyakaja* kiosztásában, a szükséges eszközök előkészítésében, az avatandók biztatásában stb.

A *tanárok* a színpad mellől figyelik az eseményeket. A gólyák mögött tömörülő *közönség* tapssal, füttyel, nevetéssel, fujjogással fejezi ki véleményét, lelkesítő instrukciókat kiabálnak: „*Gyerünk, edd, csináld! Nyomd bele az arcodat is!*”, „*Fogják meg egymás kezét!*” A nézők az 1998-as avatáson tojással és paradicsomzuhataggal áztatták meg a földön guggoló gólyákat.

A gólyabál forgatókönyve az 1990-es évek első felében elsősorban az osztályok közötti versengésre helyezte a hangsúlyt. A tréfás ügyességi feladatokat osztályonként egy ember vagy egy pár hajtotta végre, az eredményeket a harmadikosokból álló *zsűri* pontozta és díjazta. A csoportverseny-jelleg az ezredforduló tájkára sem tűnt el, de az udvari színpadon tartott avatásokon kétségtelenül háttérbe szorult.¹⁴

A gólyabál célját, jelentőségét a megkérdezett másodévesek többsége (13 válasz) az ismerkedés, beilleszkedés megkönnyítésében látja: *azért, hogy jobban összehangolódjának az osztályok, jobb legyen az osztályközösség, jó társaság alakuljon ki. A lényege, hogy ne félj a suliba és megszüntesse bennünk az izgalmat, szorongást az új környezettől.* (16 éves, nő) *Hogy beilleszkedjenek, megismerkedjenek a többi idejáróval. Szerintem ez egy jó ötlet, amíg nem viszik túlzásba.* (15 éves, nő). 9 válaszban az avatás szórakoztató jellegére került hangsúly. A megkérdezettek 1/3-a feleslegesnek tartja, vagy nem érti, miért van szükség gólyabálra: *semmi értelme, csak egy kis hülyéskedés* (15 éves, férfi), *Nincs szükség rá. Csak egy hagyomány ☺* (15 éves, férfi). Egy esetben még a gólyabál eltörlésére is született javaslat: *Szerintem egyáltalán nincs szükség rá. Lényegtelen, sőt szerintem elég aljasság hogy az új tanulókat így fogadják. Így csak azt érik el, hogy a tanulók rossz képet kapnak az iskoláról, és csak elveszi az ember kedvét. Szerintem TÖRÖLNI kellene* (16 éves fiú). Három válaszadó a gólyabál lényegét annak bosszú-jellegében véli felfedezni: *azért szívatják a gólyákat, mert a harmadikosokat is megszívatják* (16 éves nő), *Minden gyerek várja, hogy végre harmadikos legyen és ő is találhasson ki szívatásokat.* (16 éves nő). Az avatás pedagógiai jellege csak egy esetben bukkan fel: *szerintem az elsősöknek kell egy ilyenfajta kezdés az új iskolában, mert így megtanulják, hogy nem szállhatnak el annyira viselkedésügyileg* (15 éves nő). A megkérdezett másodévesek közül 19 diák pozitívan, 12 negatívan vagy közömbösen viszonyult a gólyaavatáshoz.

Gólyaegyenruha. Az avatás megfordított világa.

A liminális szakaszba érő avatandók csoportja jellegzetesen státus nélküli, *homogén*, ami a ruházaton (jelen esetben a *gólyaegyenruhán* keresztül) is kifejeződésre jut (Turner 1998. Márfai Molnár 2001. 44.). Az 1990-es évek közepéig nem, vagy alig szabták meg a gólyák kötelező kinézetét: 1991-ben még nem voltak beöltözve, 1992-ben egyszerű, nyakba kötött fehér masni, 1993-ban pedig már nadrágra húzott férfi alsónadrág különböztette meg az elsőéveseket. Az

¹⁴ A 2008-as, tornateremben tartott avatáson újra főszerepet kaptak a versengő csapatjátékok.

1997-es évben a harmadikosok pirosra mázolták az avatandók arcát, gumicsizma, fehér póló és fekete rövidnadrág volt a *gólyamódi*. A Batsányis gólyák kötelező viseletét napjainkban az azonos osztálytípusba tartozó harmadévesek szabják meg¹⁵, így minden elsős osztály más-más kollekcióban jelenik meg az avatáson.

Az *egyenruha* elsősorban a közönség szórakoztatására szolgál, ugyanakkor szimbolikus síkon kifejezi a gólyák egyenrangúságát és természetes tudatlanságát: „még nem tudják mi a módi”. Előírt fejfedő lehet a téli sapka, babasipka, úszósapka, hálósapka, vagy fejpántként elkészített papírgólya, amit a harmadévesektől kapnak ajándékba. A gólyafiúk gyakran női hajpántot, fejre húzott lyukas harisnyát vagy megkötött „Rambós” fejszalagot viselnek¹⁶, a lányok haját csavarókkal aggatják tele. A délutáni avatásra érkező gólyákat már a folyosón megállítják és kimázolják rúzzsal, szemceruzával, ritkábban filctollal. Az arcfesték kis fantáziával akár még indián harci mintákat is idézhet, de gyakran kapnak szívecskét (benne a gólyabálat rendező évfolyam számjelével), piros orrot, a lányok bajuszt, a fiúk női sminket, ajakrúzst.

Az avatandók nyakában ott lóg az infantilizmust jelző cumi, fogmosó pohár, bűvárszemüveg vagy piros, orra szerelhető papír gólyacsőr. A színes, humoros egyenruhának csak a harmadikosok képzelete (és a pedagógusok cenzúrája) szab határt. A viselet maga lehet egyszerű szemeteszsák, fényvisszaverő-láthatósági mellény, pizsama, fiúknak szoknya és pólóra húzott, kitömött bikini, nadrágra húzott alsónadrág, lányoknak izompóló „műpocakkal”¹⁷, pólóra húzott melltartó, nadrágra húzott alsónemű, kantáros nadrág, zsebkendővel kitömött úszónadrág. Az „alaprúha” színe egységes, az osztályok megkülönböztetését könnyíti meg. Gyakori még a gólyamadár kinézetére utaló piros arc, fekete-fehér ruha, gólyát ábrázoló, nyakba akasztható cédula, papírkorona. A lábbeli lehet gumicsizma, egyik lábon gumicsizma - másikon zoknira húzott papucs, színes térdzokni, bakancs, békatalp, fiúknak magas sarkú cipő stb.

A farsangra, karneválokra és beavató rítusokra jellemző *megfordított világ* a gólyabál egészét áthatja. A hétköznapokban hasznos *kapcsolati tőke* a visszájára fordul: akinek ismerősei vannak a felsőévesek között rendszerint feketelistára kerül, nagyobb eséllyel hívják ki a színpadra szerepelni. Amelyik gólya makacs, visszabeszél, kinyilatkoztatja *egyéniségét* és nem hajlandó alávetni magát a liminalitással járó magatartásnak: csöndnek, alázatnak és önkéntességnek, a kiosztott feladatok tanítják meg arra, hol a helye a struktúrában.¹⁸ A harmadévesek által kiválasztott *gólyakirály* és *gólyakirálynő* tisztsége valójában a legparodisztikusabb pozíció: fejükre színes papírkorona vagy véceülőke kerül, kezükbe vécekefét/pumpát kapnak. Elsőként rendszerint nem a valódi gólyakirályt hívják a színpadra: a piruló királyjelöltet egy „bocsi, rosszul láttam, a gólyakirály XY!”- mondattal visszaküldik az *alattvalók* közé. A királyi gólyapár a színpad szélére helyezett rózsaszín bilin/szalmafészken/tojások felett trónol, időnként

¹⁵ 2009-ben ezek a következők: 'A': reál osztály, „B”: humán osztály, „F”: nyolcosztályos gimnázium „C”: idegenforgalmi szakközépiskola „D” pedagógiai szakközépiskola

¹⁶ Az 1982-es *Rambó* című filmben Sylvester Stallone által hordott fejkötő a köznyelvben „Rambó”védjegyévé, a stílus „Rambóssá” vált.

¹⁷ A terhesség önmagában is átmenti állapot, ösztönösen tükrözi a gólyák ideiglenes helyzetét, bizonytalan státuszát. Ugyanakkor a gimnáziumi évek alatti, korai teherbe esés reális veszélyét is kifigurázza, humoros formában hívja fel rá a figyelmet.

¹⁸ A feladat végrehajtását megtagadók a kialakuló konfliktushelyzet és show-jelleg miatt emelik a gólyabál hangulatát. Ellenállásuk felébreszti a nézők reakcióját, és a közakarát előbb-utóbb az alávetés/végrehajtás felé tereli az avatandót. Rendszerint a legerősebb akaratúak kapják a „legnehezebb” feladatokat.

felkeltik őket ugrálni, „kerepelni”, és a hiányzó gólyák helyett nekik kell a feladatokat végrehajtaniuk. A gólyakirály és királynő a legismertebb fiúk és lányok közül kerül ki, ha több jelölt is szóba kerül herceget és hercegnőt is választanak.

A gólyabál megfordított világában a jól végzett feladat *jutalma* sem valódi jutalom: citrompótlóval, citromkarikával vagy keverék *gólyakajával*¹⁹ kínálják a földön guggoló és a színpadon szereplő elsősöket. A produkciók dicsérete a „lehetett volna jobb”, vagy a „nem volt olyan szörnyű” fogalmakban merül ki.

Az egyik legfontosabb szórakoztató, karneváli elem a *nemek cseréje*. Olga Supek megfogalmazása szerint „a nemek felcserélése a kulturális szórakozás széles körben elterjedt formája nemcsak a rítusokban, hanem az irodalomban, általában a művészetekben és különböző fesztiválokon is.” (Supek 1997. 45.) Azok a tárgyak, viseletek, eszközök, melyek a hétköznapokban *ikon* jelleggel bírnak vagyis szimbolikusan jelzik a nemek közti különbségeket (szoknya, bajusz, rúzs stb.), megfordítva már „túlzássá”, ironikussá, groteszkké válnak. A gólyafiúknak előírhatják a ruhára húzott melltartó, bugyi, magas sarkú cipő, gólyalányok pedig a kitömött úszónadrág és festett bajusz viselését.

„Remélem a gólyabál után megtanuljátok, kik is vagyunk mi, harmadikosok”
Típusfeladatok

Erotikus feladatok

A kamaszkor a nemi tapasztalatszerzés első ideje, így egy középiskolás életre felkészítő/beavató rítusban a burkolt erotikus utalásoknak helye és funkciója van. A középiskolás gólyák helyzete ezen a ponton lényegesen eltér a Turner-i „küszöbemberek” állapotától, ahol elsősorban a nemiség, a nemi differenciák leredukálásán, és nem felerősítésén van a hangsúly (Turner 1998). Az erotikus-analógiás feladatok igen változatosak lehetnek: jelentős százalékuk az evéssel kapcsolatos, ügyességi/feladatmegoldó jellegük van:

- A bekötött szemű fiú szájába tett banánt/ropit/kiflit/kefíres kiflit a lány elfogyasztja
- A lány szájával banánt hámoz (általános)
- Cénráról, madzagról lelógatott alma/banán harapása, evése (általános)
- Derékra kötött madzagra erősített ceruzával beletalálni a földre helyezett sörösüvegbe (általános)
- Egy pár egymással szemben térdelve tisztára nyal egy tejszínhabbal befűjt üveglapot (1998) stb.

Az erotikus jellegű sorversenyek, ügyességi játékok az 1990-es években éltek fénykorukat. Az 1992-es gólyabálon egy székre tett pumpa segítségével kellett az avatandóknak lufit fújni úgy, hogy minden fiúnak egy lányt ültettek az ölébe: a lufit csak a széken való ütemes ugrálással tudták kidurrantani. 1993-ban a gólyalányok egy habverő segítségével verték fel a tojást - az ülő fiúk lába közé szorított befőttesüvegben. Gyakran visszatérő feladat, hogy a bekötött szemű fiúnak szájával kell megkeresnie a földön fekvő lányra helyezett kockacukrokat.

Részben ide sorolhatjuk a szerelmes versírást előre megadott, oda nem illő szavakból (pl. két liter kávé) vagy az ódát egy meghatározott tárgyhöz, seprűhöz,

¹⁹ A gólyakaja többnyire össze nem illő élelmiszerekből áll, mint például sós csokoládé, fogkrém és hagymakrém, citrom vagy élesztő, amit a gólyabál ideje alatt a harmadikosok „gondoskodásuk jeleként” tálcán kínálnak az „éhes” elsősöknek.

vécépumpához mondván, hogy az ilyen jellegű kreatív készségek még jól jöhetnek a gimnazista évek alatt.

Gyermeki feladatok

Az avatandók természetes tapasztalatlansága miatt a gólya-létet előszeretettel hasonlítják az újszülöttek állapotához.²⁰ Az új intézménybe lépés egy újfajta élet kezdeteként is felfogható: a gólyákat *hivatalosan* a kamaszok társadalmába fogadják. Az avatandók kezdeti, infantilis állapotát jelezheti a viselet (babasapka, cumi, fogmosó pohár, plüss állat) és a feladatok tárgykészlete, jellege.

Ebbe a feladattípusba sorolható a biliből, pelenkából való csokikrém-evés, a gyorsulási verseny gördeszkára tett bilin, jelképként pedig ott a bilin trónoló gólyakirály és gólyakirálynő. A gólyaviselet eklektikussága (pl. felemás cipő) is azt hivatott jelezni, hogy az elsősök *nincsenek tisztában* azzal, hogyan kell megjelenni az új intézményben. Ez az újonci „tudatlanság” legitimálja a beavató rítusokat, hisz ürügyet és alkalmat szolgáltat a csoportértékek közvetítésére, az új tagokkal szemben támasztott elvárások kifejezésére²¹.

Hierarchiát hangsúlyozó feladatok

A korosztálycsoportok problémáját²² az iskolán belül az osztályrendszer – látszólag – feloldja. A diákok az adott évfolyam és osztálytípus alapján határozzák meg magukat, körvonalazzák identitásukat. Az alsóbb évfolyamok természetesen fölülről veszik a viselkedési mintákat, utánozzák az életkorban előttük járókat. Bár a gimnázium (az „F” osztályokat kivéve) összesen négy évfolyamot foglal magába, a gólyáknál legfeljebb 2-3 évvel idősebb harmadévesek már öregeknek kijáró tiszteletet, engedelmességet követelnek az újoncoktól.

A gólyabál előtti héten az első évfolyamos osztályok közös feladata egy ünnepélyes, dicsőítő vers megalkotása előre megadott (zavaros, összefüggéstelen) szavakból. A gólyabálon nyilvánosan előadott *ódában* a gólyák ironikusan szembeállítják a felsősök *nagyságát* saját *kicsinységükkel*. Az alábbi költemény a 2005-ös gólyaavatáson került előadásra:

29/B-sek kik vagyunk, 35-en itt állunk.
Fuszedli a lábunkon, kezdődhet a borzalom!
Szilikonból mellcsoda, nézünk mint a *moziba*,
Szemünk színe *hupikék*, *plasztikára* menni kék!
Mindnyájunknál *mánia*, *akupunktológia*
Gondolkozunk mit teszünk, ha harmadikosok leszünk,
Felnézünk a nagyobbra, mint a magas templomra,
Pisze orrú gólyanép, *11B példakép!*

²⁰ A „küszöbemberség” további szimbóluma lehet nap-és holdfogyatkozás, anyaméhbeli állapot, biszexualitás stb.

²¹ Ezt a motívumot Mód László is fontosnak tartja a vízlabdások esetében. Mód1999. 57.

²² A korcsoportok közti különbségek az egyén fizikai és mentális fejlődésének eltérő ritmusa miatt nehezen megfoghatóak. A serdülőkorú lányok érettségének szintjeit Gry Heggli norvégiai iskolai naplókba firkált rajzok alapján kísérlete meg feltárni. Az izgalmas kísérlet felhívja a figyelmet a kamaszcsoportokon belüli különbségekre. Heggli 2002.

A dicsérő versekhez hasonlóan a *gólyaeskü* szövege is az alsó és felső évfolyamok közti viszony groteszk, karikírozott képét adja. A Batsányi Gimnáziumban nincs állandó gólyaeskü-szöveg, a harmadévesek minden évben új szöveget találnak ki melyet a gólyáknak fél lábon állva, kezüket a szívükre téve kell a műsorvezető után szavalniuk:

Én, szőrös talpú, jelentéktelen kis gólya, fogadom,
hogy sivár felfogásom ellenére a legtöbbet próbálom magamból kihozni.
A fölöttem járók szellemi magasságába próbálok tekinteni,
a bölcs, okos, szép, felülmúlhatatlan, fenomenális, szent szavú,
szerény, egy szóval tökéletes tizenegyedikeseket ezentúl tisztelni,
magasztalni, dicsőíteni, isteníteni, és szolgálni fogom.
Fogadom, hogy lábuk elé borulva fogom köszönteni őket,
S mielőtt tekintetem rájuk vetem, kimosom szemeim.
Esküszöm, hogy a büfénél nem tolokodok eléjük, s előre engedem őket,
ugyanis az Ő testükbe nem kár a tápanyag, mint az én kis sanyarú testembe.
Reggelimet az éhező tizenegyedikeseknek önként felajánlom,
Ha azt ők úgy kívánják.
Ugyanakkor megígérem, hogy nem piszkítok be,
Nem csak karácsonykor fürdök,
Kitisztítom a füleimet,
És izzadásgátló dezodort használok.
Ha balgaságból nem így cselekednék,
megváltás lesz vezekelni előttük.(1997)

1993-ban a gólyák eskü helyett *imát* mondtak a harmadévesekhez:

Mindenható, fölséges és jóságos harmadik évfolyam!
Harmadik évfolyam, tiéd a dicséret, dicsőség és imádat!
Minden egyedül Téged illet meg, Felség!
És nem méltó rá a gólya, hogy nevedet kiejtse.
Áldott légy, harmadik évfolyam, és minden alkotásod.
Boldogok vagyunk, és a másodikos halál nem fog fájni nekünk.
Kérünk titeket, hunyjatok szemet tévedéseink felett,
Fizetessétek ki velünk reggeli szendvicseiteket
A lejárt üvegbetéteiteket, a tízórai almákat,
A teát vagy kávé, és minden egyéb mást.
És hogy ne nyomja lelkünk a súlyos teher és kétségbeesés
Mit az ellenetek elkövetett bűn okoz,
Dicsérjük a harmadik évfolyamot és alázatosan szolgáljuk azt. (1993)

Ügyességi feladatok

A gólyabálon alapvetően minden feladat ügyességi/bátorsági/próbatétel jellegű: gyakorlati célja az ismerkedés és a szórakozás, átvitt értelemben a gimnáziumi életre való „alkalmasságot” teszteli le. *Erőpróbanak* számít a gólyák guggoltatása az avatás teljes ideje alatt, és a színpadra való feljutás megnehezítése (kétágú létra, alatta vizes vödör). A feladatok komikuma az elvégzéséhez szükséges érzékszerv vagy végtag ideiglenes „megbénításán” alapul. Ilyen kihívás egy másik gólya lábkörmének kifestése, tejszínhabban/lisztben/paprikában gumicukor

keresése, vízzel teli lavórból paradicsom kihalászása *szájjal*, hátrakötött *kézzel*. A bekötött *szemű* gólyák kefirrel/lekvárral etetik egymást, öltöztetnek, kerülgetik a vizespoharakat, vagy foltot varrnak ölükbe fektetett gólyatársuk nadrágjára.

A *türelem* és kitartás próbája lehet különböző termények (rizs, köles) szétválogatása, a bicikli/kocsi takarítás fültisztítóval/fogkefével, próbálkozás a zseblámpa „elfújásával” stb. A gólyabálokról soha nem maradhat ki az *ének, zene és tánckészség-próba*: a kiválasztott gólyának különböző stílusokban kell táncolnia, fülhallgatóval a fején énekelnie, léggitározni stb. Kimondottan az iskolai életre „felkészítő” ügyességi feladat kevés van (tankönyv-csomagolási verseny).

Utcai feladványok

Az egyetemi gólyatáborokra jellemző nyilvánosság²³ az utcai feladványokon keresztül a középiskolai avatásoknak is részévé vált. A bátorság és találékonyság próbájaként néhány gólyát meghatározott időre kiküldenek a nagyvilágba egy feladattal, amit külső segítséggel kell megoldaniuk: ilyen lehet az aláírásgyűjtés, számla kérése egy pohár vízről, száz forintból bevásárlás elintézése, 54 darabos kirakó beszerzése, egy előre elrejtett plakát megkeresése stb. A gólyák 2-3 fős csapatokban mennek ki az utcára, ahol egyenruhájukkal nagy feltűnést és általános derűtséget keltenek.

A gólyabálon legjobban szereplő osztály egy tortát nyer, és a másfél-két óras délutáni vetélkedő megkoronázásaként az elsősök részt vehetnek az első *gimibulin*. Az iskola aulájában tartott esti diszkó már a valódi gimnazista élet végső, *beépítő* aktusa.

„Tanár úr, ha bármi kérdése van, nyugodtan tegye fel a kezét!”

Gólyatanárok

A gimnáziumba újonnan érkező pedagógusok felavatása a hagyományos gólyabállal egybekötve zajló, több évtizedes múltra visszatekintő esemény. A feladat jellegét meghatározza hogy a pedagógus milyen tárgyat tanít, milyenek az egyéni kvalitásai, olykor még az is hogy honnan érkezett Csongrádra: 1992-ben az angol lektor magyar nyelvtörököt szavalt, 2004-ben a szegedi származású történelemtanár ö-ző tájszólásban, előre megadott, összefüggéstelen szavakból talált ki római kori fabulát. Az új testnevelés tanárnő (1992) szappannal a kezeiben fekvőtámaszozott, az énektanárnő (2005) népdalt énekelt rap stílusban. Az 1992-es évben, amikor több új pedagógus érkezett az iskolába, az igazgatót vörös paláستtal, arany papírkoronával koronázták meg, és egy létra tetejére állították. Az új tanárok a létra mellett, nyakba akasztott celofán-szíveiket védve fakardoztak a színpadon: akinek a „szíve” megsérült, elterült a földön. Az igazgató végül minden *harcosát lovaggá ütötte*. Ezek a tanár-avatások mindig nagy érdeklődésre tartanak számot, a produkciókat rendszerint nagy tetszés és ováció kíséri. Az új pedagógusok így mutatkoznak be a diákság előtt, és ha maguk is élvezik, jót mulatnak az avatáson, partnerségükkel erős szimpátiát keltenek.

Az avatók ezekkel a tréfás kompetencia-tesztekkel ideiglenes státusmegfordulást idéznek elő (Turner 2002). A leendő *főnök* az avatás során

²³ Az egyetemeken a gólyákat különböző utcai feladatokon keresztül ismertetik meg a várossal. Ezekről a nyilvános szoboröltöztetésekről, szökőkútban való fürdésekről olykor még a helyi sajtó is beszámol.

aláveti magát a beiktatási szertartásoknak, hogy ezzel is gyakorolja a jó vezetőhöz, példaképhez méltó önmérséklet és alázat erényét.

Összefoglalás

A középiskolai gólyaavatás átmeneti rítusként olyan mintákat hordoz, melyek évszázadok óta részét képezik és meghatározzák a közösségbe fogadás gyakorlatát. Egyes elemek a lovaggá ütés, céhlegény- és legényavatás, illetve a primitív törzsek férfivá avatási szokásaiban is megtalálhatók.²⁴Ilyen elem az avatandóval szemben megnyilvánuló *agresszió*, vagyis az egyén „régiságának” jelképes lerombolása, összetiprása, mely egyben magába foglalja az avatandó új helyének kijelölését a rá váró struktúrában, ahová a rítusok által belépni készül.²⁵ A harmadik évfolyam megítélése az avatáson megnyilvánuló „hatalmi pozíció” miatt ambivalens, viselkedésüket a gólyák gyakran *beképzeltnek, nagyképűnek, lekezelőnek* találják (*néhány harmadikos ezáltal, hogy a gólyákat szívatotta, nagyon elbízta magát és később sem hagyta abba. 16 éves nő*). Az agresszió keresztül megnyilvánuló *alázatra nevelés* a korosztálycsoportok közti viszony kiegyensúlyozására irányul.

A gólyák körében tapasztalható *engedelmesség* a *communitas* legfontosabb sajátossága, mely növeli az avatandók közt a bajtársiasság érzését, összekovácsoló erővel bír.²⁶Pozitív, hogy az ideiglenes alávetettség-élmény ellenére a gólyák szinte kivétel nélkül szívesen emlékeznek vissza saját avatásukra. Olyan diák is akadt, aki utólagos csalódottságát fejezte ki mert *nem szívatották eléggé*, mások örültek, hogy túlestek rajta. Volt olyan gólya, aki megszökött az avatásról mert túl megalázónak tartotta a feladatokat.

A vízzel kapcsolatos feladványok, mint a leöntés, merítkezés, lábmosás akár a keresztség általi újjászületés gondolatát is magukban hordozhatják, a lekváros kézzel arcon ütés pedig a lovagkor és a legényavatások gyakorlatának megreformált, ironikus változata (1992).

Az elemzés során nem szabad megfeledkeznünk a gólyaavatás alapvetően szórakoztató, ismerkedő/bemutató céljáról és arról, hogy a hétköznapi struktúrát felborító karneváli légkör jótékonyan feloldja az iskolakezdéssel járó feszültségeket. Hosszú távú jelentősége abban rejlik, hogy a közösségi élet ilyen szilárd pontjai, mint a ciklikusan ismétlődő diákhagyományok biztosítják a folyton változó, beavatódó, beavató majd elballagó diákság szellemi folytonosságát.

²⁴ A gólyaavatáson kívül a diákéletnek még számos olyan, vizsgálatra váró eseménye van, melyekben a *liminalitás* és a karneváli *státusmegfordítás* több jellemzője fellelhető. Ide sorolható a kollégiumi, szakközépiskolai gólyaavatás, fecskeavatás, bolondballagás és az iskolai diáknap. Több olyan év is volt az iskola történetében, amikor diáknapon tógába öltözött diákcsoport járta a termeket, „le a lázadókkal” kiáltással „bilincsbe verték”, levezették, majd a tornateremben rituálisan „kivégezték” tanáraikat. A mókásan megrendezett halálos ítéletre a tanárok is nosztalgiával emlékeznek vissza.

²⁵ „A felnőttkorba forduló ifjú ember elveszti régebbi lelkét, megszabadul az állat-szörnyalakú szellemektől, majd bizonyos áldozatok árán új lelket, új személyiséget kap, valósággal újjáéled, új életre támad.” Gyárfás - Kecskés 2007. 11.

²⁶ „(az avatandók) viselkedése általában passzív és alávető; vakon engedelmeskedniük kell oktatójuknak, túrnuk kell az önkényes büntetéseket. Olyan ez, mintha egyforma állapotra redukálnák őket, hogy újjáformálódjanak, és felruházódjanak azokkal a képességekkel, melyek lehetővé teszik számukra, hogy megbirkózzanak életük új állomásával.” Turner 1998. 52.

Irodalom

- Balázs Lajos: 2006. *A vágy rítusai. Rítusstratégiák*. Sapiientia kiadó, Kolozsvár
- Benke László: 2001. Diákhagyományok, szokások. In: Benke István szerk. *A magyar bányászat évezredek története III*. Budapest 649-712.
- Dienes Beáta: „Balek lettem! Balek lettem! Balek lettem!” Beavatási szokások a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki Karán. In: Ambrus Vilmos – Schwartz Gyöngyi szerk. *Változó folklór*. Folcloristica 10. ELTE-BTK Folklóre Tanszék. Budapest 2007.
- Fejős Zoltán: Az átmeneti rítusok. Arnold van Gennep elméletének vázlata. *Ethnographia* XC. (1979) 406-414.
- Gennep, Arnold van: 2007. *Átmeneti rítusok*. L'Harmattan kiadó, Budapest.
- Mód László: Beavatás. A liminalitás szimbólumai egy szegedi vízilabda csapatnál. *Tabula* 2. (1999) 2, 52-64
- Gyárfás Endre – Kecskés András (szerk.) 2007. *Avatástól ballagásig, diákdalok, diákszokások*. Holnap kiadó, Budapest.
- Heggli, Gry: 2002. Becoming and Being a Teenager. From Childhood to Youth through Vernacular Writing. In: M. A. Hauan, G. Heggli (ed.): *Younger than Yesterday, Older than Tomorrow*. Åbo 2002, p. 131-152.
- Márfai Molnár László: 2001. „Liminalitas-communitas-fidelitas” Soproni diákszokások a kulturális antropológia horizontjából. In: Molnár Csilla szerk. *A Civitas Fidelissima diskurzusa. Kulturális, történeti és gazdasági tanulmányok Sopronról*. Sopron, 39-51.
- Méri Edina: „Selmectől Sopronig”. A Soproni Egyetem diákhagyományai mint átmeneti rítusok. In: Barna Gábor (szerk.) *Rítusok, folklór szövegek*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 13. Paulus Hungarus – Kairosz, 2004. 183-194.
- Németh Imre: 1977. Avatás. In: Ortutay Gyula szerk. *Magyar néprajzi Lexikon I*. Budapest 75.
- Pálinkás Robert Gusztáv: 2001. *A balek tudnivalói (...nem csak balekoknak!)* Miskolc.
- Richter M. István: 1940. Mesterlegény-avatás a céhvilágban. *Ethnographia* LI. 74-84.
- Sík (Schmidt) Lajos: 1984. *Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Visszaemlékezések a selmeci-soproni főiskolás diákéletre 1735-1985*. Pécs
- Sík Lajos 1985. *Selmec-soproni diákélet*. Miskolc
- Sík Lajos: 1988. A Selmeci diákélet hagyományai. In: „*Bányászat a Mecsekben*” című tudományos konferencia előadásai 1985. október 15-16. Szerk Huszár Zoltán, Pécs 163-175 (Múzeumi Füzetek II.)
- Supek Olga: 1997. Nemek felcserélődésének jelensége a mai karneváli ünnepen: Saturnalia, avagy a változó valóság visszhangja (ford. Mérei Edina). In: Barna Gábor szerk. *Folklorisztikai olvasmányok I*. Szeged 45-57.
- Turner, Victor W. 1997. Liminalitás és communitas. In: Zentai Violetta szerk. *Politikai antropológia*. Budapest 51-63.
- Turner, Victor W. 2002. *A rituális folyamat*. Budapest.